

Michael Axworthy – Dějiny Íránu: Říše ducha – od Zarathuštry po současnost. 2009. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Alena Tomková

Katedra blízkovýchodních studií, Fakulta filozofická, ZČU v Plzni, Ala_tomkova@yahoo.co.uk

ÍRÁN je jednou z nejstarších civilizací světa; civilizací, jež se již od samotných počátků svojí existence vyznačovala myšlenkovou hloubkou a rozmanitostí. (Axworthy 2009: 7)

Vydáním knihy Dějiny Íránu vyplnilo Nakladatelství Lidové noviny mezeru, která zela prázdnotou v široké škále publikací týkajících se dějin států světa. Svazek je překladem originálu knihy *Iran: Empire of the Mind: A History from Zoroaster to the Present Day* od britského íránisty Michaela Axworthyho. Českého překladu se ujali naši přední odborníci na problematiku oblastí perského civilizačního okruhu Zuzana Kříhová a Jan Marek, a opatřili jej nezbytnými doplňujícími poznámkami.

Michael Axworthy se ujal velmi nelehkého až gargantuového úkolu, a to zpracovat dějiny jedné z nejstarších civilizací světa – dějiny Íránu. Ve svém komplexním snažení podniká velmi dlouhý historický exkurz linoucí se více jak pět tisíciletí. Na počátku se vrací do doby, kdy zemi nazývanou tehdejšími evropskými mocnostmi Persie obývaly skupiny, které se někdy kolem roku 2000 př. n. l. hnuly pravděpodobně z oblasti jižního Ruska a migrovaly směrem do Evropy, ale i do severní Indie. Byla to právě skupina stěhující se k Indii, která se na své cestě k východu rozhodla před počátkem 1. tisíciletí př. n. l. usadit v oblasti na jih od Kaspického moře. Tímto usazením začala dlouhá perioda dějin indoevropské civilizace, která se rozrůžnila do mnoha kmenových uskupení.

V době, kdy íránští pasteveci přišli do oblasti Íránu, se v jejich civilizaci vyloupil prorok, jehož dualistické učení ovlivňuje íránskou kulturu dodnes. Axworthy nepíše o nikom jiném, než o Zarathuštrovi, jehož duchovní poselství přesahující víru ve staré přírodní kultury vyvstalo z „kontextu změn, nových požadavků a nových vlivů spojovaných s migrací“ (Axworthy 2009: 13). Zoroastrismus či jeho starší podoba nazývaná mazdaismus byl jedním z prvních duchovních počínů v oblasti Středního východu zdůrazňující svobodu lidské vůle ve výběru mezi dobrem a zlem, a svou vírou v Boha jakožto jediného tvůrce a v anděly tak zoroastrismus ovlivnil pozdější monoteistické kultury.

Knihu pokračuje stručným přehledem historických událostí a společenského života oblastí Středního východu ve starověku, kdy se na íránské scéně objevili Médové, kteří si podmanili území od Malé Asie po Hindúkúš. Mocnou Médii však vyvrátila ještě mocnější Persie a svou zemi rozšířila o Egyptskou říši a oblast starověkého Izraele, které byly dobyty za období vlády prvních perských panovníků dynastie Achaimenovců. Právě tito panovníci byli „barbary“ soupeři vzrůstající civilizace evropských Řeků, kteří se ve své sebestřednosti a ve skutečnosti všeobecné malosti pokládali za tvůrce skutečné civilizace, pro něž Peršané představovali pouze tyrany a barbary. Smrtící ránu do lůna Achaimenovců učinil jejich evropský soused Alexandr Makedonský, kterému je v knize věnována jedna podkapitola a který se, ač v kontextu historie na zlomek okamžiku, stal absolutním vládcem oblasti od jihovýchodní Evropy po Indii. Kladem knihy je, že připomněla pohled zoroastrovských perských spisů na Alexandra, který nebyl na rozdíl od většiny

západních historiků příliš oslavný, neboť Alexandr je v perských očích ztotožňován se zlem, Ahrimanem, které je v zoroastrismu dualistickým opakem dobra.

Michael Axworthy si všímá stále silnějšího vlivu, který od 2. století př. n. l. proudil z Římské říše do Persie. Byl to právě Řím, jenž vyrýl do historie Blízkého a Středního východu několik důležitých zářezů. Ve 3. století již tato evropská moc upadá a i v Persii dochází ke vzepětí nových dynastií na trůně. Byli to Parthové a po nich Sásánovci, jejichž vládu Axworthy oprávněně označuje za období perského obrození.

Vedle historických událostí jsou v knize zmíněny i vzestupy nových duchovních směrů oné doby. Zajímavou polemiku nám autor nabízí v pohledu na nový manicheistický směr, s nímž přišel do Persie v 1. pol. 3. století prorok Mání. Axworthy neskrývá svůj názor o možném vlivu této ortodoxní skupiny na sv. Augustina a pozdější středověkou křesťanskou církev, přičemž paralely hledá zejména v zarytém odmítání tělesnosti a zaslepeného vyzdvihování ducha.

Starověk v oblasti Středního a Blízkého východu končí vpádem arabských válečníků. Írán tato arabská vlna zastihla v roce 637, kdy bylo perské sásánovské vojsko poraženo u Qádisije vojsky arabskými. V mnohem větším měřítku zasáhla Írán vražda šíitského imáma Hosejna na příkaz umajjovského chalífy Jazída v roce 680 u Karbalá. Tato událost navždy rozdělila islámskou obec na sunnitskou a šíitskou část a je dodnes v Íránu připomínána při každoročních pašijových hrách zvaných ta'zije. I přes arabskou nadvládu si však Íránci zachovali svou identitu, a to zejména díky udržování perštiny jakožto běžného dorozumovacího média a jakožto jazyka krásné poezie, díky čemuž mohli nadále rozvíjet civilizační fenomén, který autor nazval říší ducha.

Dějiny Íránu se plynule ubírají ke konci arabské éry. 13. století je charakteristické vzepětím mongolského impéria, které si podmanilo území od Číny po Evropu. Írán nebyl výjimkou a potomci mongolských chánů se na íránském území udrželi téměř dvě století.

Vedle historických událostí se autor nevyhýbá kulturnímu rámci, který s historickým nepochybně souvisí. Stručně čtenáři podává výklad o předních íránských velikánech, jako byli básníci Ferdousí, Háfez, Sacdí či Rúmí, jejichž tvorba byla velmi blízce spojena s fenoménem sufismu, tedy islámské mystiky, a která se projevila jako jedna z nejvýraznějších identifikačních znaků íránské říše ducha. Zcela výstižně nazval Axworthy dobu, ve které působili poslední tři zmiňovaní básníci, „vrchol literárního vývoje v období po dobytí Íránu Araby“ (Axworthy 2009: 86). Z ukázek předložených v knize, které jsou plně erotických a odlehčených náznaků, by dnešní čtenář jen těžko hádal, že jsou dědictvím země, která je z médií známa pouze jako konzervativní a nepřátelská.

Přes období šíitské dynastie Safíjovců, která se v Íránu etablovala v 16. století, a to po krátkém intermezzu s Timúrovým vpádem, dosáhla země nebyvalého rozkvětu, a přes období kmenových povstání a občanských válek ve století osmnáctém se Dějiny Íránu pomalu dostávají do moderní éry. 19. století s kizilbašskou dynastií Qádžárovců u moci je charakterizováno soupeřením mezi Anglií a Ruskem s občasným závanem francouzských zájmů o vliv v oblasti známým jako „Great game“. Autor si všímá dopadu působení zahraničních koloniálních mocností na vzepětí konstituční revoluce let 1905–1911 a samozřejmě i role, kterou Britové sehráli v nastolení nové technokratické dynastie Pahlaví, která si příliš rychlou modernizací a diktátorskou formou vlády vykopala vlastní hrob a připravila půdu pro vzepětí specifického teokratického režimu říší ducha dodnes. Bez širšího etizujícího hodnocení se autor pouští do zmapování situace po islámské revoluci v roce 1979, která vynesla na výsluní moci radikální duchovenstvo, které rozhoduje téměř o všech společensko-politických záležitostech.

Axworthyho historický exkurs do dějin Íránu je ukončen prvním vládním prezidentským obdobím současného prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda. Autor v souvislosti s moderní érou

píše o Íránu jako o říši ducha nejen v souvislosti s bohatou duchovní a literární tradicí, ale všímá si tohoto jedinečného postavení i v moderní íránské a velmi poetické filmové tvorbě oproštěné od „sexuálních a násilných scén, bez nichž se například hollywoodská produkce neobejde“ (Axworthy 2009: 215), a i když islámská revoluce přinesla naprostou změnu politického, společenského a kulturního povrchu, lidský a duchovní obsah zůstal do velké míry nezměněný a nezbyvá než souhlasit s autorem, že Írán jakožto říše ducha má světu stále co nabídnout.

Kniha jakožto jedna z řady historických edic NLN je obohacena o kapitolu věnující se česko-íránským vztahům, které se ujala Zuzana Křihová, a nechybí samozřejmě historický přehled nejdůležitějších historických událostí mapujících dějinný běh od počátku osídlení po současnost. Nechybí ani chronologický přehled jednotlivých struktur, které na území Íránu třímaly a třímají otěže moci.

Dějiny Íránu jsou knihou, která je i přes svou stručnost vhodným materiálem pro studenty oborů spojených s oblastí Blízkého a Středního východu. Právě pro svoji stručnost a absenci strohých změtí dat a jmen je však určena široké veřejnosti se zájmem o historii a kulturu nejen islámských zemí.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] AXWORTHY, M. 2009. *Dějiny Íránu: Říše ducha – od Zarathuštry po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.